

Straf de Armen

Loïc Wacquant, Berchem, EPO, 2de druk april 2010, 399 p.

Straf de Armen kreeg een herdruk en een nieuw hoofdstuk, maar tot nog toe geen bespreking...

Straf de Armen is een wat misleidende titel. In tegenstelling tot wat de titel suggereert, beschrijft Loïc Wacquant geenszins hoe er met armen in de samenleving dient te worden omgegaan. En toch, het is een boek dat wel over armoede gaat, maar ook over het gevangeniswezen. En vooral over het verband tussen beide, namelijk dat sinds de jaren '70 in Amerika, en dik twintig jaar later in Europa, de armen worden gestraft in plaats van geholpen. Niet omdat ze zware criminele feiten plegen, maar omdat ze onaangepast gedrag vertonen. In plaats van hen te helpen via uitkeringen, scholingsprogramma's, sociale woningbouw enzovoort, wordt de sociale aanpak teruggeschroefd. Dit is het nieuwe beleid van sociale onzekerheid, als gevolg van economische deregulering en afbouw van de sociale zekerheid. De gevangenis fungeert als het instrument waarmee die moeilijke bevolking wordt gekneed, gemodelleerd naar de gangbare economische en sociale orde.

Het moet duidelijk zijn dat Loïc Wacquant een voor de Verenigde Staten wat vreemde linkse positie inneemt. Deze Fransman is een intellectuele erfgenaam van Pierre Bourdieu, socioloog aan de universiteit in Berkeley (Californië) en in Parijs. Hij bevecht het neoliberalisme en stelt dat dit model aan de basis ligt van de wijze waarop deze landen met de armen, een verzamelterm voor talrijke problematische sociale groepen, in de samenleving omgaan.

Het boek start met een snoeiharde stelling, die trouwens meteen zeer stevig

onderbouwd wordt. Wacquant stelt dat een vergelijkende studie over wat er in de voorbije tien jaar strafbaar wordt geacht in de ontwikkelde landen, een nauw verband aantoont tussen twee fenomenen. Aan de ene kant de opkomst van het neoliberalisme als een ideologisch project en dito regeringspraktijk die alles onderwerpen aan de vrije markt en zweren bij de 'individuele verantwoordelijkheid' op elk denkbaar vlak. Aan de andere kant een actief, strafgericht veiligheidsbeleid, toegespitst op straatcriminaliteit en op bevolkingsgroepen die uit de boot vallen van de nieuwe economische en morele orde.

De ontwikkelde landen willen komaf maken met het tijdperk van de tolerantie en kiezen daarbij resoluut voor een frontale aanval op de misdaad en de onrust in de grote steden. Dit beleid focust op onaangename situaties in het dagelijkse leven, die hiervan het gevolg zijn. Het zijn dingen die niet strafbaar zijn, maar het zijn onbeschoftheden die hinderlijk zijn. De overheid wil de probleembevolking en de risicowijken voor eens en altijd doen plooiën voor de gemeenschappelijke norm. Vandaar allerlei wetten en regels, vandaar buurtbewakingscomités, privébewaking, samenwerking tussen sociale organisaties en de politie, snelrecht, bewakingscamera's, daderprofilering enzovoort.

Ondertussen dikken commerciële televisie, de grote politieke partijen en de politie dit aan met paniekzaaiërij en berichten over onveiligheid. En de remedies zijn altijd eenvoudig. Dat ondertussen jongeren uit volkswijken, daklozen of alloctonen gestigmatiseerd worden, hoort er bij. Zij zijn de verspreiders van de epidemie van kleine overtredingen die het dagelijks leven verpesten. Hardnekkig worden criminaliteit, armoede en migratie door elkaar gehaald. Constant wordt verwarring gezaaid tussen onveiligheid en het gevoel van onveiligheid. Ook de linkse

regeringspartijen, zo stelt Loïc Wacquant, hebben zich bekeerd tot een rechtse, behavioristische en moraliserende visie op het probleem.

Dat Wacquant een adept is van de recent overleden Pierre Bourdieu, is overduidelijk. Hij verwijst regelmatig naar zijn leermeester. Pierre Bourdieu had het over de 'linkerhand' van de staat. Daarmee wordt de situatie van de volksklassen gereguleerd, hun levensniveau beschermd en verbeterd door bijvoorbeeld het recht op arbeid, op onderwijs enzovoort. In de VS wordt die linkerhand vervangen door een rechterhand, de hand van de politie, het gerecht en het gevangeniswezen. Europa volgt snel. Kijk naar de reactie van de Franse staat op de opstanden in de Parijse banlieus.

De VS toonden de weg. Daar ontstond het fenomeen in de jaren '70, en twintig jaar later, volgens hetzelfde stramien, volgde Europa. Dit is helemaal niet het gevolg van de misdaadevolutie. Die is in beide perioden, aan beide zijden van de oceaan, niet plots toegenomen. Het is niet de criminaliteit die gewijzigd is, maar de kijk van de samenleving op bepaalde vormen van kleine straatcriminaliteit. Of eigenlijk de kijk op de bevolkingsgroepen die door hun sociale situatie verarmd zijn of veracht worden, zodat zij altijd de vermoedelijke daders zijn.

Zo vindt de 'onzichtbare hand' van de arbeidsmarkt voor ongeschoolden zijn ideologisch verlengstuk en zijn institutionele aanvulling in de 'ijzeren vuist' van de strafstaat. Die dient om de chaos te onderdrukken die wordt veroorzaakt door de sociale onveiligheid die om zich heen grijpt.

Er is de voorbije kwarteeuw een nieuwe verhouding ontstaan tussen de Amerikaanse samenleving en haar gevangenis. Hoe verklaar je anders de duizelingwekkende toename van het aantal gevangenen in een periode van

stagnerende criminaliteit. Een grondige statistische analyse van de verschillen in evolutie van het gevangeniswezen in de vijftig staten van de Union maakt bovendien duidelijk dat deze inflatie een fundamentele nationale tendens is, los van de individuele kenmerken van de staten, de misdaadcijfers of de politieke kleur van de overheid.

Amerika besteedt nu al tien keer meer geld aan de repressie van de misdaad dan aan steun aan zijn behoeftige burgers. Alles wijst erop dat deze kloof nog dieper zal worden. De belangrijkste sociale bijstand (AFDC) daalde tussen 1970 en 1995 met 48% in reële waarde, terwijl nog slechts de helft van de bevolking die onder de officiële armoededrempel leeft, gedekt is. Tegelijk is het gemiddelde aantal werklozen dat nog een uitkering kreeg sterk teruggedrongen, al daalde de werkloosheid niet. In 1970 bedroeg de mediane AFDC-uitkering (een soort leefloon) voor een gezin van vier personen zonder andere uitkering 221 dollar per maand. In 1990 was dat 432 dollar, wat, rekening houdende met de inflatie, overeenkomt met 128 dollar., een netto koopkrachtverlies van 42%. In 1995 was dat 110 dollar in reële waarde. Het gaat om een mediaan, want de bedragen variëren per staat: in Mississippi bedraagt de uitkering een vijfde van het bedrag in New York.

Een paar cijfers om van te duizelen. Het aantal gevangenen in de federale gevangenis steeg tussen 1970 en 2000 van 199.000 naar 1.310.710. Mensen achter de tralies vormen slechts een vierde van het aantal personen dat onder toezicht staat van het gerecht. In de huizen van bewaring steeg het aantal gevangenen van 138.800 naar 621.149. Opvallend daarbij is het overwicht van de zwarte bevolking, en uiteraard van laaggeschoolde mensen. In Californië zit 40% van de zwarten tussen de 18 en de 35 jaar achter de tralies of is voorlopig of voorwaardelijk vrijgelaten. In 1970 waren in de hele VS 96 personen per 100.000

inwoners effectief veroordeeld. In 1996 was dat al 478. In Texas bedraagt dat zelfs 686. Heel interessant is de vergelijking met Europa. In België is dat in hetzelfde jaar 82 per 100.000, in Griekenland slechts 54, in Portugal, het hoogste cijfer in Europa, 145 personen. Dat is nog maar een kwart van het cijfer van de VS. Alleen landen als Rusland benaderen de VS.

Eigenlijk heeft geen enkele democratische staat ooit zo'n opsluitingsrage gekend, zelfs niet in tijden van scherpe sociale crisis of militair conflict. De opsluitingsgraad in de VS ligt momenteel zes à twaalf keer hoger dan in de staten van de Europese Unie, terwijl er dertig jaar geleden slechts een verschil was van één tot drie.

De budgetten zijn uiteraard meegegroeid. In het land van de *minimal state* stegen die astronomisch, ook in het tijdperk Clinton. Het gevangeniswezen is de derde werkgever van de VS: er werken (cijfers van 1997) 708.200 personen. De kost is hoog, bijvoorbeeld voor de bouw van gevangenissen. Die budgetten stegen sterk, terwijl deze voor de bouw van sociale woningen sterk daalden.

Californië is de traditionele voorloper, die de rest van het land de weg wijst. Zo stortte het land zich ook op het nieuwe strafbeleid: bevolkingsgroepen die als overtollig, gevaarlijk of storend worden ervaren, worden eenvoudigweg opgesloten. Met als resultaat een nooit eerder geziene exponentiële groei van de gevangenissector. Het Californische gevangeniswezen is de avant-garde van de opkomende strafstaat die het 'liberaal-paternalisme' in petto houdt voor alle verschoppelingen van de nieuwe economische orde. De dotaties voor dat gevangeniswezen bedragen meer dan vier miljard dollar (zowat 8% van de openbare uitgaven, iets meer dan de dotaties voor het universitair onderwijs), er werken 45.000 mensen in een park van 33 gevangenissen, 6 speciale centra en 38 *boot camps* voor jonge delinquenten.

Op 31 december 1998 zaten er 159.706 personen opgesloten.

Loïc Wacquant gaat in zijn boek ook op zoek naar antwoorden en alternatieven. Hij ontkent de criminaliteit niet en evenmin de bestraffing. Maar hij stelt dat je de oorsprong, de veranderende verschijningsvormen en de vertakkingen van de criminaliteit moet begrijpen. Dat kan alleen door de criminaliteit opnieuw te 'kaderen' in het hele systeem van krachtsverhoudingen en zingeving waarvan ze de uitdrukking is. Hij bepleit een rationeel en goedgedocumenteerd debat over de misdaad, de reikwijdte en de betekenis ervan. Vooral een onderscheid tussen de verschillende misdrijven is noodzakelijk.

Maar voor alles moet een intelligent beleid op het vlak van criminele onveiligheid erkennen dat delinquente daden niet het product zijn van de wil van gelijk welk autonoom individu. Ze hebben een hele reeks oorzaken en redenen die op elkaar ingrijpen. Er zijn dus een hele reeks remedies nodig. En vooral, er moet een veelheid aan afremmings- en afleidingsmechanismen komen.

Ook stelt hij dat er iets moet gebeuren op het vlak van de taal en het taalgebruik over veiligheid. Er moet dringend paal en perk worden gesteld aan de steeds verdere uitbreiding van de middelen waardoor het strafrechtelijke net steeds ruimer wordt uitgegooid. Beroepen uit de sociale sector moeten verdedigd, van maatschappelijke werkers over leraars tot de arts. Zij moeten vanuit hun competenties en eigenheid worden ondersteund, niet als instrument van disciplineren, noch als verlengde arm van politie en gerecht.

Het boek graaft diep, is zeer goed onderbouwd. Het leest vrij makkelijk omdat de auteur zijn beschouwingen en bevindingen lardeert met concrete cases en beschrijvingen, die je als lezer helpen je in te leven in deze complexe problematiek.

Je kan die echter ook gewoon overslaan, net zoals het uitgebreide cijfermateriaal. En wie vreest dat dit boek in de categorie van de naïeve en o zo sociaal bewogen post-68'ers thuishoort, die de vinger niet op de wonde durven te leggen, kan ik geruststellen.

Wacquant is een wetenschapper. Hij analyseert en verklaart. Dat hij het neoliberalisme als de echte schuldige met de vinger wijst, met alle vingers eigenlijk, is zo klaar als een klontje. Maar dat kan hij ook bewijzen. Met klasse en met verve. Het moge een grote waarschuwing zijn voor al wie zich als progressief meent te mogen omschrijven. Het boek houdt ons een spiegel voor van waar het meeheulen met de remedies naartoe leidt.

Bart Caron